

ГАЛИЧ

ВІПУСК 7

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Ліля-НВ
Івано-Франківськ
2022

УДК 94 (47.867) (08)

ББК 63.3(4УКР)я43

Г 15

Галич. Збірник наукових праць. Вип. 7. / За ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2022. 224 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті і матеріали, присвячені різноманітним питанням історії міста Галича. Авторський колектив становлять дослідники українських і зарубіжних університетів та науково-дослідних установ. Видання адресоване широкому колові читачів, зацікавлених історією рідного краю і його зв'язків із країнами Європи і світу.

Редакційний комітет

Мирослав Волощук (Івано-Франківськ, Україна)

Дюра Гарді (Нови Сад, Сербія), Анета Голембовська-Тобіаш (Плзень, Чехія)

Олександр Головка (Київ, Україна), Даріуш Домбровський (Бидгощ, Польща)

Мартін Гомза (Братислава, Словаччина),

Василь Іваночко (Івано-Франківськ, Україна)

Іван Кузьмінський (Київ, Україна)

Віталій Нагірний (Краків, Польща), Яніна Риєр (Краків, Польща)

Андрій Стасюк (Галич — Івано-Франківськ, Україна)

Богдан Томенчук (Івано-Франківськ — Коломия, Україна)

Марта Фонт (Печ, Угорщина), Адріан Юсуповіч (Варшава, Польща)

Андржей Янечек (Варшава, Польща)

На обкладинці фрагмент різьбленої архітектурної деталі XII ст. з давнього Галича, виявлений у ході роботи експедиції на чолі з Юрієм Лукомським під колишніми митрополичими палатами в Крилосі 1999 року.

Світлина Ю. Лукомського

Затвердила до друку вчена рада Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 6 грудня 2022 р., протокол № 10

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2022

© Центр медієвістичних студій, 2022

© Національний заповідник «Давній Галич», 2022

© Видавництво «Лілея-НВ», 2022

ISBN 978-966-668-572-1

ЗМІСТ

Переднє слово	7
АРХЕОЛОГІЯ ЛІТОПИСНОГО ГАЛИЧА	11
<i>Олег Мельничук (Галич, Україна)</i>	
Археологія Спаського городища як літописного княжого дитинця Володимирка Володаревича (підсумки досліджень 2009–2010 рр.)	12
<i>Oleh Melnychuk (Halych, Ukraine)</i>	
Archaeology of the Spassky hillfort as a chronicle princel's fortress of Volodymyrko Volodarevych (results of research 2009–2010)	12
<i>Радослав Лівох (Краків, Польща)</i>	
Середньовічний бияк кистеня з драконом із Крилоса (давній Галич)	28
<i>Radosław Liwoch (Kraków, Poland)</i>	
Medieval flail striking head with a dragon from Krylos (ancient Halych)	28
<i>Юрій Лукомський (Львів, Україна)</i>	
До концепції вивчення архітектурно-археологічного комплексу «Замкова гора» в місті Галичі над Дністром	35
<i>Iurii Lukomskyi (Lviv, Ukraine)</i>	
To the concept of the study of the architectural, and archaeological complex «Castle Mountain» in the city of Halych on the Dnister river	35

ГАЛИЧ: СЕРЕДНЬОВІЧНІ ТА РАННЬОМОДЕРНІ СТУДІЇ	61
<i>Моніка Камінська (Аліканте, Іспанія)</i>	
Галицькі солі чи угорські? До проблеми ідентифікації літописних географічних назв	62
<i>Monica Kaminska (Alicante, Spain)</i>	
Galician or Hungarian Salts?	
To the problem of identification of the litopys' geographical names	62
<i>Олександр Головко (Київ, Україна)</i>	
Галич і галичани у війні Русі і половців проти монголів (1223 р.)	89
<i>Oleksandr Holovko (Kyiv, Ukraine)</i>	
Halych and the people of Halych in the war of the Rus and the Polovtsians against the Mongols (1223)	89
<i>Віталій Михайловський (Київ, Україна)</i>	
Перші роки функціонування Галицького земського суду (1435–1440): учасники та кількість засідань	105
<i>Vitaliy Mykhalovskiy (Kyiv, Ukraine)</i>	
The first years of the Halych district court functioning (1435–1440): participants and the number of sessions	105
<i>Мирон Капраль (Львів, Україна)</i>	
<i>Андрій Стасюк (Івано-Франківськ — Галич, Україна)</i>	
Інвентар Галицького замку 1582 р.	143
<i>Myron Kapral (Lviv, Ukraine)</i>	
<i>Andrii Stasiuk (Halych — Ivano-Frankivsk, Ukraine)</i>	
1582 inventory of the Halych Castle	143
МІСТО НА МЕЖІ СТОЛІТЬ	165
<i>Андрій Чемеринський (Галич, Україна)</i>	
Зберегти не можна знищити: пам'ятки архітектури і містобудування Галича. Будинок римо-католицької плебанії (кінець ХІХ — перша половина ХХ ст.)	166

<i>Andrii Chemerynskyi (Halych, Ukraine)</i> Save not destroy: architectural monuments and urban planning of Halych. House of the Roman Catholic parish (end of the 19th – first half of the 20th century)	166
ГАЛИЧ НА СТОРІНКАХ МИНУЛИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ПЕРЕДРУКИ	183
<i>Михайло Грушевський (Львів, Україна)</i> Печатки з околиць Галича	184
<i>Mykhailo Hrushevskyi (Lviv, Ukraine)</i> Seals from the suburbs of Halych	184
<i>Ярослав Хмілевський (Балтимор, США)</i> Про назву «Галич»	189
<i>Yaroslav Khmilevskyi (Baltimore, USA)</i> About the name «Halych»	189
ГАЛИЧ НА СТОРІНКАХ ПРЕСИ	195
Археологічні розкопки Ярослава Пастернака в Крилосі на шпальтах української міжвоєнної преси (Частина 2)	196
Archaeological excavations of Yaroslav Pasternak in Krylos on the coats of the Ukrainian interwar press (Part 2)	196
ХРОНІКА	217
<i>Андрій Чемеринський (Галич, Україна)</i> Книга «Галич футбольний: нарис історії та відомі постаті (1926–2022)»	218
The book «Football of Halych: the outline of history and famous figures (1926–2022)»	218
Автори	221
Інформаційна сторінка	223

ПЕРШІ РОКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛИЦЬКОГО ЗЕМСЬКОГО СУДУ (1435–1440): УЧАСНИКИ ТА КІЛЬКІСТЬ ЗАСІДАНЬ

У статті представлено початок роботи Галицького земського суду в 1435–1440 рр. Основою для дослідження стали опубліковані 1887 р. найдавніші судові записки суду в багатотомному виданні «Akta grodzkie i ziemskie». На основі аналізу судових записок відтворено частотність та поступову сезонність судових засідань. Показано, що Галицький земський суд працював на основі змін, упроваджених до коронного права в 1420-х рр. Проаналізовано участь у засіданнях суду судових урядників та їхніх заступників — коморників. Окремо представлено участь асесорів, тих, хто посідав земські та городські уряди в Галицькій землі Руського воєводства та в сусідніх з ним адміністративно-територіальних одиницях Польського королівства — Львівській землі та Подільському воєводстві.

Ключові слова: земський суд, судові засідання, судові урядники, судові асесори.

Поширення коронного права на Руський домен короля та утворення 1434 р. двох воєводств — Руського та Подільського розпочали довгу метрику діяльності станових судових установ — земських судів у цих нових адміністративних центрах Польського королівства. Менше за розмірами Подільське воєводство мало лише один земський суд у столичному Кам'янці, і діяльність його не вдасться детально вивчити з огляду на цілковиту відсутність актових книг з XV та перших двох десятиліть XVI ст. Ситуацію не врятують навіть окремі документи Кам'янецького земського суду, що дійшли до нашого часу¹. Натомість у більшому, поділеному на

¹ Archiwum Główne akt Dawnych w Warszawie (далі — AGAD). Zbiór dokumentów pergaminowych. Sygn. 7301, 7306, 7307, 7294.

землі, Руському воєводстві ситуація виглядає набагато краще. Збережені і частково опубліковані актові книги земських, гродських, комісарських і підкоморських судів² демонструють нам не тільки поточний стан справ, що розглядалися у судах, але й дозволяють побачити те, як ці нові судові інституції працювали.

Опублікований у 1887 р. XII том багатотомного джерельного видання «*Akta grodzkie i ziemskie*» був повністю присвячений найдавнішим судовим запискам галицьких судів, які упорядники тому Октав Петруський та Ксаверій Ліске взяли з перших трьох збережених актових книг. Докладна інформація про те, які саме акти увійшли з рукописних книг до цього видання, міститься у передмові й таблиці³. Одна важлива особливість цього видання, а саме те, що упорядники повністю надрукували справи від 1435 по 1440 рік включно⁴, роблять можливим проаналізувати початки діяльності цих судових установ якомога докладніше. Але навіть тут існує проблема хронології. Зазначивши в примітці, що «Дослівно подаємо усі записки аж до 1440 р. включно, від року 1441 подаємо їх переважно в скороченні (перша скорочена записка є з № 913)», видавці певною мірою виявилися непослідовними, при всій ретельності опрацювання. Рік 1440 завершується запискою № 873, а вже наступне засідання, що відбулося 2 січня 1441 р., починається запискою № 874 і завершується запискою № 901⁵. Далі імовірно йде продовження цього ж засідання 3 січня, до якого відносяться справи, пронумеровані у виданні №№ 902–913. А сама справа з № 913 містить дату аж з 16 січня 1441 р. (*Actum et datum in Halicz feria secunda ipso die Marcelli anno Domini M. etc. quadragesimo primo*)⁶. Усі наступні записки публікувалися

² Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (далі – AGZ). Lwów, 1886. T. XI: Najdawniejsze zapiski sądów sanockich 1423–1462; Lwów, 1887. T. XII: Najdawniejsze zapiski sądów halickich 1435–1475; Lwów, 1888. T. XIII: Najdawniejsze zapiski sądów przemyskich i przeworskiego 1436–1468; Lwów, 1889. T. XIV: Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich 1440–1456.

³ AGZ. T. XII. S. VII–X. Тут і далі всі цитати представлено в перекладі, а оригінальні приклади подаються без змін, як у самому виданні. В окремих випадках, для кращого розуміння, цитати коментуються.

⁴ «Dostównie podajemy wszystkie zapiski aż do r. 1440 włącznie, od r. 1441 podajemy je przeważnie w skróceniu (pierwsza zapiska skrócona jest to nr. 913)», Ibidem. S. 10.

⁵ Ibidem. S. 88–92.

⁶ Ibidem. S. 92.

у скороченому вигляді, а стан деяких аркушів уже настільки поганий, що видавцям було вкрай важко відчитати з нього текст. Тому в цьому тексті, аби не створювати нечітких хронологічних меж, буде використано лише записки, що обмежуються кінцем 1440 р. Для тих завдань, що поставлені в цьому тексті, цього, на мою думку, цілком достатньо.

Що ми можемо дізнатися з цих записок за шість перших років діяльності Галицького земського суду? Перелік питань, що дослідник може задати пізньосередньовічним джерелам, чималий. Особливо, коли в розпорядженні є майже 900 судових записок за шість років. З огляду на це, мене цікавитимуть такі питання: дати проведення засідань та інтервали між ними, аби показати «графік» роботи Галицького земського суду. Наступним аспектом є кількість справ, що розглядалися на цих засіданнях. І останнє питання, що, на мою думку, варто розглянути в контексті кількості справ — хто брав участь у цих засіданнях: суддя, підсудок, земський писар та асесори урядники у розглядуваних справах. До кожного з цих трьох аспектів складений окремий перелік додаткових чи уточнюючих питань, які для зручності сприйняття узагальнені в таблицях та прокоментовані у відповідних місцях. Окремо зазначу, що в цій статті не аналізуються сторони суперечок у Галицькому земському суді та зміст справ, що розглядалися на засіданнях.

Перед тим, як перейти до розгляду кількості записок, представлення та аналізу кількісних показників засідань та участі окреслених вище осіб у них, варто зазначити про головних дійових осіб — земського суддю, земського підсудка та земського писаря. Згідно з правом, це мали бути осілі в Галицькій землі шляхтичі, які володіли тут земською власністю та тішилися загальною шаною серед місцевої шляхти. З огляду на невеликий хронологічний відтинок часу цих осіб мало би бути небагато. Натомість земським суддею за ці шість років маємо аж три особи. Першим зазначено Яна Колю з Далеяова герба Юноша, який посвідчений у першій записці від 12 вересня 1435 р. Суддею він був лише до 4 червня 1437 р., після чого авансував на високий уряд галицького каштеляна⁷. Наступним суддею був Якуб Гіза з Заковиць та Мартинова герба Ястшембець, що посвідчений у джерелах суддею від 16 грудня 1437 р. по 9 червня 1438 р.⁸ Останнім

⁷ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / opracował K. Przyboś, Wrocław : Ossolineum, 1887. № 289. S. 62.

⁸ Ibidem. № 290. S. 62.

суддею у цей шестирічний період був Гнат з Кутищ, Братишова та Нижніва герба Корчак. Перша згадка про нього як суддю походить з 24 листопада 1438 р. На цьому уряді він перебував до травня 1471 р.⁹

Земським підсудком упродовж усіх цих років був Сцибор з Васючина, Конюх Кунашовський герба Корчак, позначений у першій записці з 12 вересня 1435 р. На цьому уряді він перебував до кінця 1459 р.¹⁰ Натомість неможливо зазначити особу земського писаря. У списку урядників Руського воєводства упорядник тому Казімеж Пшибось зазначив першим писарем якогось Збігнева, що лише раз посвідчений 3 січня 1441 р. із цим урядом¹¹. Чи він був тим, хто виконував ці обов'язки в попередній рік чи роки, залишається наразі невідомим.

Наступним аспектом є власне хронологія та частотність проведення судових засідань Галицького земського суду. Упорядники, публікуючи записки, позначали судові сесії роками, починаючи від 1435 р., створивши в такий спосіб перший структурний поділ. У середині років вони виділили судову сесію (позначена римськими цифрами), в межах якої наводили послідовно тексти справ, які своєю чергою нумеровані арабськими цифрами. Це найпростіше пояснення структури видання.

Для прикладу, перша сесія, що відбулася 12 вересня 1435 р., позначена римською цифрою “I”, і на ній розглядалося всього п'ять справ (№ 1–5)¹². Не скрізь цей принцип, з об'єктивних причин стану джерела, було дотримано. Так сесія під № XIX, що відбулася 10 червня 1437 р., містить певну кількість справ, позначених № 241–250¹³. Натомість кожна справа, позначена видавцями під № 251–258, має окрему дату – від 16 грудня 1437 р. до 13 лютого 1438 р., коли вже наступна сесія, позначена римськими цифрами “XX”, відбулася аж 10 лютого 1438 р.¹⁴ Перерва між 10 червня і 16 грудня у 1437 р. досить помітна, з огляду на досвід проведення засідань у попередні роки, починаючи від вересня 1435 р. (див. Таблицю 1), аби її не зауважити. Скільки за цей час могло відбутися сесій? І чим, окрім не збереженості відповідних зошитів чи аркушів із

⁹ Ibidem. № 291. S. 62.

¹⁰ Ibidem. № 244. S. 58.

¹¹ Ibidem. № 158. S. 50.

¹² AGZ. T. XII. S. 1.

¹³ Ibidem. S. 28–29.

¹⁴ Ibidem. S. 28–31.

записами, можна пояснити подібні пропуски? Про подібні аспекти діяльності Галицького земського суду йтиметься нижче. Окремо варто зазначити, що послідовне читання справ додає до підрахунків ще одну зміну. В межах зазначеної видавцями сесії нерідко трапляються документи, у яких стоять дати, відмінні від дат, поданих у заголовках сесій. Таких випадків чимало, як на такий проміжок часу, тому в таблиці вони всі скомпоновані в умовно окремі сесії. Принаймні для деяких років це дозволяє припустити про те, що сесії суду відбувалися з певною регулярністю, можливо щомісяця.

Для кращого сприйняття статистичну інформацію узагальнено в таблиці. Всього у виданні, за шість років, що є предметом розгляду, вміщено 875 судових записок від № 1 до № 873, поділених видавцями на 40 судових засідань¹⁵. Дві записки мають №№ 319 а та 319 б. Ті справи, які, на думку видавців, не можуть бути зараховані до конкретних засідань, пораховані, але не пронумеровані в колонці «№ засідання». Тут я виходив з міркувань, що сесія суду відбувалася в один день, як того і вимагало право станом на першу половину XV ст. Тому, якщо дата, що зазначена в справі / справі не збігаються з датою сесії, вона / вони винесені в таблиці окремим рядком.

Таблиця 1

**Статистика проведення засідань Галицького земського суду
у 1435–1440 роках**

<i>№ засідання¹⁶</i>	<i>Дата / дати проведення сесії</i>	<i>Кількість справ на сесії¹⁷</i>	<i>Примітка</i>
1435			
1	12 вересня	5 (1–5)	AGZ. T. XII. S. 1.
2	26 вересня	7 (6–12)	Ibidem. S. 1–2.
3	24 жовтня	19 (13–31)	Ibidem. S. 2–3.
	7 листопада	1 (32)	Ibidem. S. 3.
4	28 листопада	34 (33–66)	Ibidem. S. 3–6.
Всього: 4/5		66	

¹⁵ Ibidem. S. 1–89.

¹⁶ Збережено нумерацію засідань, зроблених видавцями судових записок. Для зручності сприйняття римські цифри переведено в арабські. Рядки, де відсутні цифри, але подано інформацію, прокоментовано окремо.

¹⁷ Після кількості справ, зазначених у межах однієї сесії, у дужках позначені номери справ у виданні.

1436			
5	12 березня	4 ¹⁸ (67–70)	Ibidem. S. 6–8.
	[квітень – травень?]	6 (71–76)	Ibidem. S. 7.
	4 червня ¹⁹ ?	3 (77–79)	Ibidem. S. 7–8.
6	30 липня	12 ²⁰ (80–91)	Ibidem. S. 8–9.
	[серпень – вересень?]	6 (92 – 97)	Ibidem. S. 9–10.
7	22 жовтня	13 (98–110)	Ibidem. S. 10–11.
8	29 жовтня	13 (111–123)	Ibidem. S. 11–13.
	12 листопада	1 (124)	Ibidem. S. 13.
Всього: 4/8		58 справ	
1437			
9	8 січня	5 (125–129)	Ibidem. S. 13–14.
10	21 січня	8 (130–137)	Ibidem. S. 15–16.
11	4 лютого	14 (138–151)	Ibidem. S. 16–18.
12	18 лютого	7 (152–158)	Ibidem. S. 18.
13	4 березня	13 (159–171)	Ibidem. S. 18–21.

¹⁸ Точну кількість справ за сесію, що відбулася 12 березня, встановити неможливо, як і те, чи після цієї сесії, і аж до наступної 30 липня 1436 р., були ще засідання земського суду. Такий стан справ пов'язаний з тим, що, як зазначають упорядники, в оригіналі частина сторінки порожня, а потім невідомо, скільки сторінок було пропущеними під час формування зошита й самої книги. Згодом на цій же сторінці видання (s. 7) вони зазначили, що «[...] початок наступної сторінки знову сильно знищений, і що з першої записки є тільки слова без зв'язку». Час, коли робилося видання цих записок, археографи, які займалися ним, не ставили занадто багато дослідницьких питань до джерел, з якими працювали. Натомість сучасне видання подібних джерел, як, наприклад, найдавніші актові книги краківських судів з кінця XIV ст. показують, скільки нового можна дізнатися про актову книгу, якщо дослідити зошити, з яких вона зшита. Для прикладу див.: *Księga ziemská krakowska 2 : 1394–1397 / wyd. W. Bukowski i M. Zdanek. Warszawa : Instytut Historii PAN, 2012. S. 13–15.*

¹⁹ Записка під № 77 має дату 4 червня (*feria secunda proxima post Trinitatem*) (s. 7). Наступні дві записки № 78–79 віднесені до цієї дати, хоча не містять жодних часових позначок.

²⁰ Після записки № 91 видавці зазначили: «На цьому завершується сторінка та зошит. Невідомо скільки потім бракує листів» (s. 9).

14	18 березня	14 (172–185)	Ibidem. S. 21–22.
15	8 квітня	3 (186–188)	Ibidem. S. 22–23.
16	15 квітня	16 (189–204)	Ibidem. S. 23–25.
17	13 травня	4 (205–208)	Ibidem. S. 25.
18	27 травня	32 (209–240)	Ibidem. S. 25–28.
19	10 червня	10 (241–250)	Ibidem. S. 28–29.
	16, 23, 26 грудня	3 (251–253)	Ibidem. S. 29–30.
Всього: 11/12		129 справ	
1438			
	6, 13 січня	5 (254–258)	Ibidem. S. 30–31.
20	10 лютого	36 (259–294)	Ibidem. S. 31–35.
	24 березня	1 (295)	Ibidem. S. 35.
21	7 квітня	32 (296–330) ²¹	Ibidem. S. 35–38.
22	5 травня	50 (331–380)	Ibidem. S. 38–43.
	9 червня	1 (381)	Ibidem. S. 43.
	25 серпня	1 (382)	Ibidem. S. 43.
23	27 жовтня	24 (383–406)	Ibidem. S. 43–46.
24	24 листопада	29 (407–435)	Ibidem. S. 46–49.
25	15 грудня	10 (436–445)	Ibidem. S. 49.
26	22 грудня	28 (446–468)	Ibidem. S. 49–51.
Всього: 7/11		217 справ	
1439			
27	1 січня	19 (469–487)	Ibidem. S. 51–53.
28	19 січня	45 (488–532)	Ibidem. S. 53–57.
29	[? лютого] ²²	54 (533–586) ²³	Ibidem. S. 57–61.

²¹ Кількість справ у цій сесії імовірно не повна. Окрім того, що до цього переліку додали №№ 319 а та 319 б (S. 37), після № 330 вони зазначили «[...] на тому завершується сторінка та зошит. Бракує продовження. Визначити обсяг пропуску не має можливості» (s. 38).

²² Видавці лише зазначили: «XXIX. Iudicium particularum terminorum per [...]» (s. 57). Ймовірно, що це судове засідання відбулося у лютому, з огляду на час проведення попередньої та наступної сесій Галицького земського суду.

²³ Окрім невизначеності дати цього засідання, яке імовірно відбулося у лютому, кількість справ, що розглядалася на ньому, також неможливо точно визначити. Видавці після справи № 579 зазначили: «Проміжок, обсягу якого неможливо визначити» (s. 61).

30	23 березня	6 (587–592)	Ibidem. S. 62.
31	11 травня	18 (593–610)	Ibidem. S. 62–64.
32	22 червня	19 (611–629) ²⁴	Ibidem. S. 64–66.
	6. д.	39 (630–668)	Ibidem. S. 66–69.
	29 вересня	1 (669)	Ibidem. S. 69.
33	26 жовтня	12 (670–681)	Ibidem. S. 69–71.
34	23 листопада	27 (682–708)	Ibidem. S. 71–73.
35	21 грудня	25 (709–733)	Ibidem. S. 73–75.
Всього: 9/11		265 справ	
1440			
36	19 січня	10 (734–744)	Ibidem. S. 75–76.
	25 січня	1 (744)	Ibidem. S. 76.
37	8 лютого	24 (745–768)	Ibidem. S. 76–78.
38	29 лютого	38 (769–806)	Ibidem. S. 78–81.
39	30 травня	41 (807–847)	Ibidem. S. 81–85.
40	27 червня	26 (848–873)	Ibidem. S. 85–89.
Всього: 5/6		140 справ	
Разом: 40/53		875 справ	

Як показує *таблиця 1*, здавалось би прості підрахунки, які мали на меті показати кількість сесій за рік та кількість справ, що розглядалися на одній сесії Галицького земського суду в 1435–1440 рр., не є такими вже й легкими. Причин тут можна виділити кілька. По-перше, це стан актових книг, які були на момент опрацювання та підготовки до видання в останній чверті XIX ст. По-друге, і, можливо, ця причина є важливішою за стан збереження документів, це те, що сама практика ведення подібних документів лише запроваджувалася у двох новостворених воєводствах. Засвоєння досвіду ведення судових книг було, мабуть, нелегкою справою і вимагало чималого досвіду як і певних умінь — писання латиною справ, що навряд чи проводилися цією мовою, а також оформлення в остаточні версії текстів справ та їхнє зберігання. По-третє, а це стосується

²⁴ Позиція під № 630 містить примітку про те, що з цієї записки починається новий зошит. Далі видавці зазначають: «Здається, що ця та наступні записки не належать вже до засідання з 22 червня 1439 р. і вірогідно тут є пропуск. Про це може свідчити також, що записка № 622, де йдеться про відкладення справи між Шадурком та Сцибором з Васючина та № 632, де подано присягу у цій справі» (s. 66).

частотності проведення засідань, то виглядає так, що проводилися вони чи не щомісяця, а в деякі місяці засідання відбувалися і двічі на місяць. Кожен із зазначених аспектів по-різному видимий у опублікованих судових записках, про що варто коротко зазначити.

Збереженість актових книг мало де була в принаймні задовільному стані. Цінність судових книг шляхта зрозуміла лише через певний час, який, як можна побачити з численних сеймових постанов про належне збереження актових книг, починається аж наприкінці XVI ст. Принаймні впродовж усього XVII ст. чи не на кожному сеймі приймалися конституції про стан справ зі збереженням актових книг різних судів. А в наступному, XVIII ст., сеймиками приймалися рішення про копіювання старих книг, для кращого збереження. Тому нічого дивного, що ранні актові книги збереглися у незадовільному стані. Практично жоден земський та гродський суд не мав добрих умов для їхнього збереження²⁵.

Наступний аспект — латинська мова. Не вдаючись до мовознавчого аналізу текстів судових записок, варто відзначити складність роботи писаря, який їх списував спочатку, мабуть, у чернетки (цей етап був, імовірно, обмежений ціною та доступністю паперу в першій половині XV ст.), а згодом переписував у чистовий варіант до зошитів, що згодом формували актову книгу, коли відповідна кількість зошитів видавалася достатньою для її сформування. Правил, яких почали дотримуватися в пізніші часи, тоді ще не існувало. Як видно на прикладі актової книги Переворського земського суду за 1437—1469 рр., чимало тексту на перших аркушах закреслено (*іл. 1, 2*)²⁶. Не можна виключати, що з огляду на вартість та доступність паперу, а ці книги мають так званий формат «дудка» («дутка»), коли аркуш паперу складався вздовж і тому тогочасні книги виглядали вузькими та високими, були єдиним письмовими нотатками для писаря. Отже, чернетковий етап міг бути цілком виключений у роботі писаря у той час. Фізичний стан цих вузьких зошитів, до того часу, коли вони отримали палітурку, залишався вкрай залежним

²⁵ Про кам'янецькі та брацлавські актові книги в другій половині XVI—XVIII ст. див.: Михайловський В. М. Доля актових книг історичного Поділля: два епізоди з 1595 і 1704 років // Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2012. С. 396—416.

²⁶ Центральний Державний історичний архів у м. Львів. Ф. 12 «Переворський земський суд». Оп. 1. Спр. 1 «Чистова книга донесень за 1437—1469 роки». С. 2—10 та чимало наступних.

від умов зберігання. Лише згодом, у другій половині XVI ст. прийшли до ідеї формування книг за простим принципом: один рік — одна книга. Теоретично, все мало відбуватися у хронологічній послідовності — починаючи від найдавніших засідань.

Мовний аспект у веденні актових книг відіграв чималу роль. Вимога законодавства, а радше традиції, вести подібного типу актові книги латинською мовою вимагала від писаря земського суду чималої вправності та знання кількох мов. Свідченням цього є часті вкраплення полонізмів та русизмів у текстах справ²⁷. Принаймні, мабуть для усіх відомих писарів Галицького земського суду в XV ст. польська мова була рідною²⁸. А тепер змоделюємо ситуацію на засіданні цього суду. Писарю потрібно записати справу латиною. Польська мова для нього рідна, але, імовірно, писати нею він не вчився у реаліях першої половини XV ст. Натомість на засіданні сторони спілкуються польською та руською. Чи така полімовність не впливала на лаконічність перших судових записок у поєднанні з ціною та доступністю паперу?

І останній із зазначених аспектів у складності роботи з цим джерелом. Як встановити частотність засідань суду впродовж року? Традиційно в історіографії кількість засідань земського суду — рочків, складалося з чотирьох засідань на рік²⁹. Ця традиція походила від одного з положень Нешавського привілею 1454 р., де в розділі XII «*De terminis particularibus*» зазначено: «*Judicia particularia, seu termini particulares, tantummodo quatuor vicibus per annum in quolibet districtu, videlicet singulis quator temporibus observentur, principaliter in districtibus capitalibus [...]*»³⁰ Тобто маємо з доволі чітким визначенням — чотири рази на рік. Начебто близько, але впровадження цієї норми відбулося після розглядуваних у цьому тексті подій. Практики інших судів, насамперед Краківського, та особливості Руського воєводства в XV ст. демонструють іншу практику роботи судів, цілком відмінну від положень привілею у Нешаві.

²⁷ Видавці цих судових записок наприкінці тому наводять словник цих «вulgаризмів», називаючи його «*Index wyrazów polskich*»: AGZ. T. XII. S. 541–548.

²⁸ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieków. Spisy. № 158–166. S. 50–51.

²⁹ Uruszczyk W. Historia państwa i prawa polskiego. Warszawa : LEX, 2015. T. I (966–1795). S. 257. «Sądy ziemskie rozpoznawały sprawy odbywając cztery razy do roku sesje sądowe zwane „roczkami” w głównych miastach danego województwa».

³⁰ Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis / ed. J. V. Bandtke. Varsaviae, 1831. P. 277.

Наприклад, досвід роботи Краківського земського суду в 1390-х р. показує, що засідання (рочки) відбувалися щодва тижні³¹. Можливо, така особливість роботи Краківського земського суду було пов'язана з його статусом і кількістю справ, що надходили на розгляд? Натомість, ще Станіслав Кутшеба у своїй праці «*Geografia sądów ziemskich od XVI do XVIII wieku*» зазначав, що у Львівській, Перемишльській, Галицькій та Сяноцькій землях судові засідання відбувалися щомісяця, і лише 1523 р. у сеймовій конституції було зменшено цю кількість до шести³². У самій сеймовій конституції зазначено «ut in terris Russiae sextiesco in anno termini terrestres celebrantur». Далі визначалися конкретні дати початку цих сесій: 6 січня, 24 лютого, 23 квітня, 24 червня, 24 вересня та 28 листопада³³. Натомість 1593 р., коли окремою конституцією визначалися терміни галицьких земських рочків, вони вже цілковито мали, як видається, практичний вимір дат їхнього проведення і були розраховані не на одnodенні сесії, як у початковий період діяльності суду: перші — після 2 лютого, другі — восьмий день після Великодня, треті — після 8 вересня, четверті — після 11 листопада³⁴. Подібні різночитання не вносять ясності в періодичність сесій земського суду ні до 1454 р., ні після 1523 р., а теза С. Кутшеби про щомісячні зібрання потребує як джерельної, так і правової верифікації.

Подивимося насамперед на частотність зібрань Галицького земського суду в 1435–1440 рр. Отже, за цей час, від вересня 1435 до грудня 1440 рр., упорядники виділяють 40 судових сесій. Як видно з *таблиці 1*, якщо врахувати тільки ці показники, то: 1435 р. відбулося чотири засідання, 1436 р. — чотири, 1437 р. — 11, 1438 р. — сім, 1439 р. — дев'ять, 1440 р. — п'ять. Навіть ця статистика показує, що найближче до тези С. Кутшеби був 1437 р., коли, згідно з виданням записок, відбулося 11 засідань. Якщо спробувати вирахувати середньорічний показник, то він складатиме всього п'ять засідань на рік. Певну поправку потрібно вводити на те, що тоді, як 1435 р. перше засідання датується 12 вересня, у 1440 р. останнє з відомих засідань відбулося 27 червня, відтак повними є лише чотири роки — 1436, 1437, 1438 та 1439. На цьому прості розрахунки завершуються.

³¹ Księga ziemska krakowska 2 : 1394–1397. S. 15.

³² Kutrzeba S. *Geografia sądów ziemskich od XVI do XVIII wieku* // Kutrzeba S. *Studia do historii sądownictwa w Polsce*. Serya I. Lwów, 1901. S. 96.

³³ *Volumina Constitutionem*. Vol. 1: 1493–1549. T. 1: 1493–1526 / opr. St. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe, 1996. S. 400.

³⁴ *Volumina Constitutionem*. Vol. 2: 1550–1609. T. 2: 1587–1609 / opr. St. Grodziski. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe, 2008. S. 205.

У *таблиці 1* наведені дані про судові записки, що мають інші дати, ніж у заголовках сесій. Якщо ввести до вжитку ці позиції як інформацію про сесії, про яку нам невідомо через відсутність відповідних заголовків, то 1435 р. відбулося п'ять засідань, 1436 р. — вісім, 1437 р. — 12, 1438 — 11, 1439 — 11, 1440 — шість. Тобто вже маємо показник у 53 засідання, де одного року відбулося 12 засідань, у двох роках 11, що відповідало би тези С. Кутшеби про щомісячну практику їх проведення. Натомість, якщо ми подивимося, приміром, на 1437 р., коли відбулося 12 засідань, то їхній розподіл на місяці не дає нам стрункої статистики. Що можна показати таким чином. Так, у січні — травні відбулося по два засідання — 8 і 21 січня, 4 і 18 лютого, 4 і 18 березня, 8 і 15 квітня, 13 і 27 травня. Далі за цей рік ми маємо ще три документи з датами 16, 23 та 26 грудня. З огляду на традицію цього року можна припустити, що йшлося аж про три засідання. Але зважаючи на близькість цих дат, зараховуємо їх як одне. При такій кількості на рік припадало би майже дев'ять судових сесій, а враховуючи знову ж таки перший рік статистики, що розпочинається з вересня, отримуємо цілком близький результат до тези С. Кутшеби.

Цілком інша картина виглядає при розподілі цих засідань на місяці. Тут провести якісь коректні, бодай близькі до попередніх розрахунки стає ще складніше. Спробуємо узагальнити їх у *таблиці 2*.

Таблиця 2

**Розподіл та кількість сесій Галицького земського суду
по місяцях за 1435—1440 рр.**

№ з/п	Місяць	Рік та кількість сесій на місяць цього року	Кількість сесій загалом
1	січень	1437 (2), 1438 (1), 1439 (2), 1440 (2)	7
2	лютий	1437 (2), 1438 (1), 1439 (1), 1440 (2)	6
3	березень	1436 (1), 1437 (2), 1439 (1)	4
4	квітень	1437 (2), 1438 (1)	3
5	травень	1437 (2), 1438 (1), 1439 (1), 1440 (1)	5
6	червень	1436 (1), 1437 (1), 1438 (1), 1439 (1), 1440 (1)	5
7	липень	1436 (1)	1
8	серпень	1438 (1)	1
9	вересень	1435 (2), 1439 (1)	3
10	жовтень	1435 (1), 1436 (2), 1438 (1), 1439 (1)	5
11	листопад	1435 (2), 1436 (1), 1438 (1), 1439 (1)	5
12	грудень	1437 (1), 1438 (2), 1439 (1)	4

З цієї таблиці виходить досить цікава закономірність, що, можливо, у майбутньому вплинула на зменшення кількості судових сесій до шести в 1523 р., а згодом і до чотирьох у судах Руського воєводства, коли в 1589, 1593 та 1598 рр. це було затверджено відповідними сеймовими конституціями³⁵. Найчастіше судові засідання відбувалися у січні та лютому — сім та шість разів відповідно. Далі популярними місяцями були травень, червень, жовтень та листопад — по п'ять разів. Чотири рази збиралися у березні та грудні, по три у квітні та вересні. Найменш завантаженими були липень та серпень відповідно. Імовірно, що два літні місяці та вересень були тим часом, коли важко було провести засідання з огляду на сезонність військових кампаній, а також і, це мабуть було основним фактором, сільськогосподарських робіт, що унеможливлювали участь сторін та асесорів у суді. З тими, хто брав участь у судових засіданнях, познайомимося згодом. А зараз подивимося на кількісний показник справ, що розглядалися на сесіях Галицького земського суду.

Наступний аспект, який цілком логічно виходить з *таблиці 1*, потребує детальнішого пояснення, — це кількість справ, що розглядалися на одній сесії, як і тривалість самої сесії суду. Складність із цим полягає в тому, що справи зазначені після заголовків про сесії, не завжди можна зарахувати до конкретного судового засідання. Трапляються справи, що мають власні дати. Вони можуть збігатися з датами засідання, можуть бути відмінними на кілька або ж кільканадцять днів, або ж бути вписаними документів із цілком іншими датами, навіть до 1435 р., часу початку роботи Галицького земського суду. Все це посилюється і згадуваними вище пропусками аркушів, а можливо, і зошитів, про що детально йшлося вище та зазначено в примітках до *таблиці 1*. Із цим пов'язане й питання тривалості судової сесії. З тієї інформації, що є, виходить, що засідання тривали один день. Це відповідало нормам права (Art. 25m), де чітко визначався час проведення засідань до обіду³⁶. Логічно можна припустити, що впродовж одного дня кількість розглядуваних справ залежала від їхнього змісту та чи було це початком розгляду, продовженням розгляду чи його завершенням. Адже

³⁵ Kutrzeba S. Geografia sądów ziemskich od XVI do XVIII wieku. S. 96.

³⁶ Про норму Art. 25m див.: Uruszczyk W. Zwyczaje ziemskie w Statutach Kazimierza Wielkiego // Studia z dziejów państwa i prawa polskiego. Łódź : Wyd-wo Uniwersytetu Łódzkiego, 1999. T. IV. S. 181. Причиною такого рішення було зловживання суддями алкоголем під час обіду, тому і встановлювалися такі часові обмеження.

всі документи походять з актової книги № 1, яка у описі фонду іменується «Книга вписів угод, донесень і декретів» (*Liber inscriptionum, relationum et decretorum*³⁷). Подібні підрахунки можливі лише в тих фрагментах опублікованого джерела, що мають чітку хронологію (див. *таблицю 1*).

Отже, кількість справ, що розглядалася на засіданнях, можна поділити на кілька груп: від 1 до 5, від 6 до 10, від 11 до 20, від 21 до 30 та більше 30 упродовж одного засідання (див. *таблицю 3*). У відповідних клітинках після року у дужках зазначена кількість справ сесії, що відбулася у цей місяць цього року. Деякі роки мають по дві сесії за один місяць.

Таблиця 3

**Кількість справ, розглянутих упродовж сесій
Галицького земського суду по місяцях у 1435–1440 рр.**

№ з/п	місяць	Кількість справ, розглянутих упродовж сесії				
		від 1 до 5	від 6 до 10	від 11 до 20	від 21 до 30	більше 30
1	січень	1437 (5)	1437 (8), 1440 (10)	1439 (19)		1439 (45)
2	лютий		1437 (7)	1437 (14)	1440 (24)	1438 (36), 1439 (54), 1440 (38)
3	березень	1436 (4), 1439 (6)		1437 (13), 1437 (14)		
4	квітень	1437 (3)		1437 (16)		1438 (32)
5	травень	1437 (4)		1439 (18)		1437 (32), 1438 (50), 1440 (41)
6	червень		1437 (10)	1439 (19)	1440 (26)	
7	липень			1436 (12)		
8	серпень					
9	вересень	1435 (5)	1435 (7)			
10	жовтень			1435 (19), 1436 (13), 1436 (13), 1439 (12)	1438 (24)	
11	листопад				1438 (29), 1439 (27)	
12	грудень		1438 (10)		1438 (28), 1439 (25)	

³⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 6 «Галицький земський суд». Оп. 1. Спр. 1. «Книга вписів угод, донесень і декретів 1435–1454».

Статистика, представлена в *таблиці 3*, показує, що найбільш завантаженими в роботі Галицького земського суду, виходячи з кількості розглядуваних справ, були такі місяці: січень, лютий, квітень та травень — у групі більше 30 справ; лютий, червень, жовтень, листопад і грудень — у групі від 21 до 30 справ. Група від 11 до 20 справ розподілена більш рівномірно. У ній відсутні засідання у серпні, вересні, листопаді та грудні. Інші дві групи — від 1 до 5 та від 6 до 10 справ — не представлені в липні, серпні, жовтні та листопаді. Виглядає так, що найбільш завантаженими в роботі Галицького земського суду були зимові, весняні та осінні місяці.

Ще одним аспектом діяльності Галицького земського суду є день тижня та місяця, коли проводили засідання. Як відомо, упродовж 1435–1440 рр. відбулося не менше 53 засідань (див. *таблицю 1*). Натомість лише 39 з них датовані. У *таблиці 4* представлено всі сесії Галицького земського суду, які виділені видавцями. Зазначена також сесія № 29, яка не має дати. Це зроблено для зручності, аби не змінювати нумерацію сесій між таблицями в тексті. Інформація представлена, якщо це можливо з огляду на стан джерела, святом відповідно до католицького календаря та днем тижня.

Таблиця 4

**Католицькі свята та дні тижня, коли відбувалися сесії
Галицького земського суду в 1435–1440 рр.**

<i>№ з/п</i>	<i>Дата</i>	<i>Свято</i>	<i>День тижня</i>
1	12.IX.1435	post festum Nativitativ Mariae	feria secunda
2	26.IX.1435	proxima post Mathei	feria secunda
3	24.X.1435	proxima ante Symonis et Iude	feria secunda
4	28.XI.1435	ante Andree	feria secunda
5	12.III.1436	post dominicam Oculi	feria secunda
6	30.VII.1436	proxima post Iacobi Apostoli	feria secunda
7	22.X.1436	post undecem milia virginum	feria secunda
8	29.X.1436	proxima [ante] festa Omnium Sanctorum	feria secunda
9	8.I.1437	proxima post festa Epifanie	<i>feria tertia</i>
10	21.I.1437	alias die Agnetis	feria secunda
11	4.II.1437	post fest Purificacionis	feria secunda
12	18.II.1437	post dominicam Invocavit	feria secunda

13	4.III.1437	proxima post dominicam Oculi	feria secunda
14	18.III.1437	proxima post dominicam ludica	feria secunda
15	8.IV.1437	post Conductum Pasche	feria secunda
16	15.IV.1437	post dominicam Misericordia Domini	feria secunda
17	13.V.1437	infra octavas Ascensionis Domini	feria secunda
18	27.V.1437	post festa Trinitatis	feria secunda
19	10.VI.1437	post octavas Corporis Christi	feria secunda
20	10.II.1438	post Dorothee festa	feria secunda
21	7.IV.1438	post dominicam domine ne longe	feria secunda
22	5.V.1438	proxima ante Stanislai martiris	feria secunda
23	27.X.1438	in vigilia Symonis et Iude	feria secunda
24	24.XI.1438	proxima ante Katherine	feria secunda
25	15.XII.1438	proxima ante Thome Appostoli	feria secunda
26	22.XII.1438	ante festa Natalis	feria secunda
27	1.I.1439	die Circumcisionis	<i>feria tertia</i>
28	19.I.1439	ante Agnetis	feria secunda
29	6. д.	—	—
30	23.III.1439	post dominicam ludica	feria secunda
31	11.V.1439	Rogacionum	feria secunda
32	22.VI.1439	proxima ante Iohannis Baptiste	feria secunda
33	26.X.1439	proxima ante Symonis et Iude Apostolorum	feria secunda
34	23.XI.1439	ipso die sancti Clementis	feria secunda
35	21.XII.1439	alias die sancti Thome	feria secunda
36	19.I.1440	ante Agnetis	<i>feria tertia</i>
37	8.II.1440	Cinerum	feria secunda
38	29.II.1440	post dominicam Oculi mei semper	feria secunda
39	30.V.1440	infra octavam Corporis Cristi	feria secunda
40	27.VI.1440	post Iohannis Baptiste	feria secunda

З 39 сесій Галицького суду 1435–1440 рр. у понеділок (*feria secunda*) відбулося 36. Винятки, коли засідання було в інший день, становлять лише 7,69%. На перший погляд, немало, але з огляду на невелику вибірку — це лише три випадки за шість років. У таблиці вони виділені курсивом. Так, 1437 р. перше засідання відбулося 8 січня, що припало на вівторок

(*feria tertia*). Вже 1439 р. перше засідання суду відбулося у перший день року 1 січня (*die Circumcisionis*). Цього року це був теж вівторок. Шукати якусь причину такого початку не варто. Для наших предків це був цілком звичайний робочий день, говорячи сучасною мовою. Мабуть, на Святого Сильвестра проводити засідання їм не надто кортіло. Ще один випадок проведення сесії у вівторок трапився наступного 1440 р., коли перше засідання року відбулося аж 19 січня (*feria tertia ante Agnetis*). У джерелі воно прив'язане до дня Святої Агнеси (21 січня). Тому, з огляду на представлену в *таблиці 4* статистику, на понеділок припадало більшість судових засідань.

Якщо спробувати знайти якусь закономірність у прив'язці сесій до певних свят, то потрібна значно більша вибірка і краща збереженість джерел. Робити якісь висновки з наявного матеріалу буде не зовсім коректно.

Ще один аспект, який варто відзначити, — це означення судових сесій у заголовках. У *таблиці 5* представлені заголовки сесій. Виділяється, з цілком очевидних причин, заголовок першого засідання, у якому йдеться про «Після надання руській землі польського права за найяснішого володаря Владислава цей реєстр фактів укладено для земського суду»³⁸.

Таблиця 5

**Означення судових засідань у заголовках сесій
Галицького земського суду**

№ з/п	Дата	Заголовок сесії
1	12.IX.1435	post dacionem iuris Polonici terre Russie per serenissimum principem dominum Wladislaum etc. presens registrum est factum pro iudico terrestribus
2	26.IX.1435	Item iudicium celebratum
3	24.X.1435	Termini iudiciales terrestres
4	28.XI.1435	Iudicium celebratum
5	12.III.1436	Iudicium particulare celebratum
6	30.VII.1436	Termini iudiciales particulares
7	22.X.1436	Iudicium particulare celebratum

³⁸ AGZ. T. XII. S. 1.

8	29.X.1436	ludicium celebratum
9	8.I.1437	ludicium per
10	21.I.1437	Termini particulares et terrestres
11	4.II.1437	ludicium. ludicium celebratum
12	18.II.1437	ludicium celebratum
13	4.III.1437	ludicium particulare celebratum
14	18.III.1437	ludicium particulare celebratum
15	8.IV.1437	ludicium celebratum est particulare
16	15.IV.1437	ludicium celebratum
17	13.V.1437	ludicium particulare celebratum
18	27.V.1437	ludicium particulare celebratum
19	10.VI.1437	ludicium particulare celebratum
20	10.II.1438	ludicium celebratum
21	7.IV.1438	ludicium celebratum
22	5.V.1438	ludicium celebratum
23	27.X.1438	ludicium celebratum
24	24.XI.1438	ludicium celebratum
25	15.XII.1438	ludicium celebratum
26	22.XII.1438	ludicium celebratum
27	1.I.1439	ludicium celebratum
28	19.I.1439	ludicium celebratum
29	6. д.	ludicium particularium terminorum
30	23.III.1439	ludicium celebratum concordie
31	11.V.1439	ludicium terminorum peremptorium
32	22.VI.1439	ludicium celebratum
33	26.X.1439	Termini
34	23.XI.1439	ludicium celebratum
35	21.XII.1439	ludicium recessionalium
36	19.I.1440	Item
37	8.II.1440	ludicium terrestre celebratum
38	29.II.1440	ludicium terrestre celebratum
39	30.V.1440	ludicium terrestre particulare
40	27.VI.1440	ludicium terrestre particulare celebratum

Поза заголовком для першої сесії від 12 вересня 1435 р., решта сесій мають цілком лаконічні назви: від «*Item*» і «*Termini*» до «*Iudicium celebratum*» та «*Iudicium particulare celebratum*».

Хто був присутній на засіданнях суду?

Перше засідання, з якого відкривається актова книга, має промовистий заголовок, що свідчить про впровадження нового права на руських землях Корони королем Владиславом III, а далі зазначено присутніх на цьому засіданні: земського суддю Яна Колю, земського підсудка Сцибора з Васючина, коморника судді Миколая з Водників та коморника підсудка Конрада з Кунашова³⁹. Такий впис на початку книги не полишає сумнів, що до цього дня засідання Галицького земського суду не відбувалися. Принаймні ні Ян Коля, ні Сцибор з Васючина не згадуються до 12 вересня 1435 р. зі своїми земськими урядами. У таблиці 6 представлено всіх урядників, судових земських, судових ґродських, інших земських та інших ґродських, що зустрічаються у заголовках судових сесій. Відзначу, що в багатьох випадках у цих заголовках особи, які мали на той час якийсь уряд, часто не позначалися з ним, або ж узагалі позначалися лише прізвищем / прізвиськом. Це ускладнює роботу з цим матеріалом. Також у таблиці не враховано інформацію про документи, які функціонують як окремі вписи і містять перелік свідків. Такі випадки будуть опрацьовані в окремому дослідженні. Якуб Гіза, про якого йтиметься згодом, адже він певний час був і земським суддею, поза урядом галицького хорунжого, виконував обов'язки татора Галицької землі (про це див. далі). З огляду на специфіку часу, а йдеться про 1434–1438 рр., коли король Владислав III був неповнолітнім, Гіза був одним з ґрона тих, хто виконував опіку над Галицькою землею від імені короля. Тому тут його зараховано до земських урядників, коли він виступає у цих матеріалах з означенням татора.

³⁹ «Anno Domini MCCCCXXXV proxima feria secunda post festum Nativitatis Mariae post dacionem iuris Polonici terre Rusie per serenissimum principem dominum Wladislaum etc. presens registrum est factum pro iudicio terrestri presentibus magnifico domino Iohanne Cola Iudice, Styboryo de Wasyczyn Subiudice, Nicolao de Wodnyky Camerario Iudicis et Conrado de Kwnaschow Camerario Subiudicis dominorum», AGZ. T. XII. S. 1.

Таблиця 6

**Урядники, присутні на засідання Галицького земського суду
в 1435–1440 рр.**

№ з/п	Дата засідання	Галицькі судові земські урядники			Судові коморники та підкоморії		Інші урядники			
		Земський суддя	Земський підсудок	Земський писар	Коморник земського судді	Коморник земського підсудка	Галицькі земські урядники	Галицькі гродські урядники	Інші земські урядники	Інші гродські урядники
1	12.IX.1435	1	1		1	1				
2	26.IX.1435	1	1		1	1		1 ⁴⁰		
3	24.X.1435				1	1		1		
4	28.XI.1435	1			1	1		2		
5	12.III.1436	1	1		1		1 ⁴¹	1		
6	30.VII.1436	1	1		1	1	1 ⁴²			
7	22.X.1436		1		1	1		1		1
8	29.X.1436				1	1				
9	8.I.1437	1					1	1	1	
10	21.I.1437		1		1	1	1			
11	4.II.1437		1		1	1		1		
12	18.II.1437				1	1	1	1		
13	4.III.1437		1		1	1				
14	18.III.1437				1	1		1		
15	8.IV.1437				1	1	1	1		
16	15.IV.1437	1			1	1	1	1		
17	13.V.1437				1	1		1		
18	27.V.1437		1		1			1	4	
19	10.VI.1437		1		1	1			1	
20	10.II.1438	1	1		1	1		1		

⁴⁰ Присутній на цьому засіданні Ходко Головенчич не позначений ніяк. Натомість уже 24 жовтня 1435 р. у одній зі справ, що розглядалися, його позначено коморником старости (*Chodko Holowyenczycz Camerarius Capitanei*, AGZ. Т. XII. № 19. S. 2). Цілком вірогідно, що 26 вересня 1435 р. він виконував ці функції.

⁴¹ Міхал з Бучача позначений галицьким каштеляном та галицьким старостою (*Michaele de Buczacz Castellanus et Capitaneum Haliciensj*, AGZ. Т. XII. № V. S. 6). Тому, з огляду на вищість уряду каштеляна, його позначено в колонці «Галицькі земські урядники».

⁴² Якуба Гізу віднесено до земських урядників з огляду на його функції опікуна (тутора) Галицької землі.

21	7.IV.1438	1	1		1		1 ⁴³		
22	5.V.1438	1	1		1	1	1	1	
23	27.X.1438		1		1	1			
24	24.XI.1438	1			1	1	1	1	
25	15.XII.1438					1		1 ⁴⁴	
26	22.XII.1438	1			1	1	1	1	
27	1.I.1439				1		1	1	1
28	19.I.1439	1			1	1	1	1	
29	б. д. [II. ? 1439]	1	1				1		
30	23.III.1439	1	1		1	1	1		1
31	11.V.1439	1	1			1		1	1
32	22.VI.1439				1	1 ⁴⁵	2	1	
33	26.X.1439 ⁴⁶								
34	23.XI.1439	1			1 ⁴⁷	1	1		
35	21.XII.1439	1	1		1	1	2	1	
36	19.I.1440	1	1			1			
37	8.II.1440	1				1	1		
38	29.II.1440	1					2		
39	30.V.1440	1	1			1	1		
40	27.VI.1440	1				1			

⁴³ На цьому засіданні Войцех Жолендзь позначений як підкоморій (*per Zolandz Succamerarium*, AGZ. Т. XII. S. 35). З огляду на те, що його зазначено після судді та підсудка, але перед коморником Миколаєм з Водників, можна було би припускати, що він був галицьким підкоморієм. Натомість уже 16 грудня 1437 р. він позначений з урядом галицького хорунжого, з яким він був щонайменше до 31 березня 1440 р. (*Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieków. Spisy. № 2. S. 35*). Галицьким земським підкоморієм упродовж 1434–1453 рр. був Андрій Чурило (*Ibidem. № 212. S. 55*).

⁴⁴ Зазначений цього дня галицький гродський суддя Миколай (*Nicolaum Iudicem castrensem*) тотожний Миколаєві з Водників, який до 15 грудня 1438 р. і після, як одразу ж під час наступного засідання (*Nicolaum Iudicis Camerarios*), був ще й коморником галицького земського судді. Тут його зазначено як гродського урядника, і у відповідній колонці, з огляду на те, як він позначений у джерелі того дня.

⁴⁵ У заголовку сесії зазначено лише «Кунашовський обраний Митко князем» (*Kunaschowsky electos Mithko ducem*, AGZ. Т. XII. S. 64). У попередньому заголовку сесії від 11 травня 1439 р. зазначено «Кунашовський посол на з'їзд у Мостиськах» (*Kunaschowsky deputatos per convencionem Mosciczka*, *Ibidem. S. 62*). Серед учасників з'їзду 14 квітня 1439 р. його не зазначено (*Spieralski Z. Z dziejów Archiwum Koronnego Krakowskiego. Kopiaiariusz Jana Łaskiego (około 1505). Część pierwsza // Studia Źródłoznawcze. Warszawa ; Poznań, 1979. Т. 24. S. 137*). Див. також прим. 1 на с. 137. Скоріш за все це Конрад, коморник земського підсудка.

⁴⁶ У заголовку роців не зазначено ні судді, ні асесорів: «Termini feria secunda proxima in Halycz ante Symonis et Iude Apostolorum celebrati anno etc. XXX попо». Найімовірніше маємо тут справу з неухважністю писаря.

⁴⁷ Миколай з Водників, щодо окресленого часу занотований коморником земського судді, цього разу зазначений як підкоморій, без додаткового уточнення (*Nicolaum Wodniczki Subcamerarios*, AGZ. Т. XII. S. 71). Див. також коментар до прим. 44.

Представлена в *таблиці 6* інформація вимагає детальнішого пояснення з огляду на кількість засідань, а їх було за цей час щонайменше 40, та на розмаїтість випадків присутності судових та інших урядників на цих засіданнях. Коронне право визначало, що на засіданні суду повинні бути присутніми земський суддя, земський підсудок та земський писар⁴⁸. Ця трійця, власне, і складала сам суд. Цей традиційний погляд буде більше стосуватися вже функціонування земського суду в XVI–XVIII ст., і він певною мірою автоматично поширюється і на попереднє століття, що не відповідає тому, як це представлено в розглядуваних джерелах. Реалії у новоутвореному Галицькому земському суді відображали швидке впровадження тогочасних правових приписів, що існували вже станом на 1434 р. у Короні. Розглянемо їх детальніше, з поясненнями, що впливають з наявної у джерелах інформації та відомостей про осіб, згаданих у заголовках сесій та матеріалах суду.

Найпростіше дати відповідь щодо присутності на цих засіданнях галицького земського писаря. За розглядуваний період його не зафіксовано жодного разу. Як уже вище зазначалося, перша згадка про якогось Збігнєва, занотованого 3 січня 1441 р. «шляхетним Збігнєвом земським писарем» (*nobilem Sbigneum Notarium terrestrem*)⁴⁹, походить не із заголовка сесії, а із судової записки, де цей Збігнєв є стороною: «*Vrbanus / Notarius*».

Не складно відповісти на те, як і коли був присутній земський підсудок, яким упродовж цього часового відтинку був Сцибор з Васючина. За розглядуваний період він був присутній на 20 судових засіданнях із 40 (див. *таблицю 6*), тобто — на 50%. Зважаючи на «відсутність» писаря, цей фактор певною мірою викликає насторогу і разом з цим питання. Як тоді функціонував Галицький земський суд? Можливо, земські судді виконували свої обов'язки краще. І хто ж тоді списував справи земського суду?

Принаймні за цей час, як уже зазначалося, ними було три особи: Ян Коля з Далеюва, Якуб Гіза та Гнат з Кутищ. Перший із них, Ян Коля, був

⁴⁸ Для прикладу див.: Moniuszko A. Prawo sądowe Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI–XVIII w.). Zarys wykładu z wyborem źródeł. Warszawa: Campidoglio, 2017. S. 14.

⁴⁹ Ibidem. № 905. S. 92.

суддею до 4 червня 1437 р., і за цей час відбулося аж 18 судових засідань, на яких він посвідчений тільки сім разів і його участь становить лише 38,8%. Наступний суддя — Якуб Гіза вперше посвідчений земським суддею 16 грудня 1437 р., а востаннє 9 червня 1438 р. За цей час відбулося лише три засідання, на яких він був присутнім (див. *таблицю 6*), тобто 100%-ва участь.

Після Гізи земським суддею став Гнат (Ігнат) з Кутищ, уперше посвідчений з цим урядом 24 листопада 1438 р. Його перебування на цьому уряді тривало до 1471 р. За розглядуваний період часу до кінця 1440 р. відбулося 17 судових засідань, на яких земський суддя був присутнім 14 разів, а його показник участі склав 82,35%. Порівняно з попередниками цей результат є посередині між дисциплінованим Якубом Гізою та менш відповідальним Ян Колею. З формальної точки зору це так, але подібний критерій не надто добре можна застосувати до земських урядників XV ст. Для прикладу, Ян Коля наприкінці 1435 та на початку 1436 р. навряд чи міг бути присутнім на засіданнях Галицького земського суду, з огляду на участь у загальнодержавних справах, таких як укладання угоди з Тевтонським Орденом та участь у коронному з'їзді в Бресті-Куявському 31 грудня 1435 р.⁵⁰, на якому були присутні чи не всі відомі коронні урядники того часу.

У цій статистиці є кілька цікавих спостережень. На дев'яти судових засіданнях не було ні судді, ні підсудка, і, як уже вище згадувалося, ні писаря (див. *таблицю 6*). Тоді постає питання: якщо немає судових урядників на 22,5% засідань, то хто був замість них, та чи можна вважати ці засідання такими, що відбулися і мали легітимний характер?

Відповідь на це питання полягає у тому, що практично на всіх засіданнях Галицького земського суду були присутні коморники земського судді та підсудка — Миколай з Водників та Конрад з Кунашова. Традиційно списки земських урядників не містять інформації про таких осіб. Певною мірою заважає сприйняттю і їхнє означення у джерелах, і де тоді писар, про якого нам нічого не відомо

⁵⁰ Останнє взірцеве видання: Dokumenty pokoju brzeskiego między Polską i Litwą a Zakonem Krzyżackim z 31 grudnia 1435 / wyd. A. Szweda, M. Hlebionek, S. Szybkowski, J. Trupinda przy współudziale R. Petrauskasa i S. Polechowa. Toruń : Wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021. S. 166. Дякую Сергієві Полехову за можливість скористатися цим виданням.

до початку 1441 р.? Або ж ці функції могли виконувати коморники? Обоє коморників присутні на першому засіданні суду в Галичі 12 вересня 1435 р. Після зазначення судді та підсудка — Яна Колі та Сцибора Васючина бачимо коморника судді Миколая з Водників та коморника підсудка Конрада з Кунашова (*Nicolao de Wodnyky Camerario Iudicis et Conrado de Kwnaschow Camerario Subiudicis dominorum*)⁵¹. Ця пара досить дисципліновано виконувала свої обов'язки. Лише в чотирьох випадках, а це лише 10% засідань, вони обоє не були присутніми (див. таблицю 6). Якщо індивідуально глянути на їхню присутність, то Миколай з Водників був відсутній десять разів, а це 25% засідань, Конрад з Кунашова — вісім разів і 20% відповідно. У порівнянні з земськими урядниками, це не така вже й значна кількість пропусків (див. вище). Зате відсоток присутності складає 75 та 80% відповідно. Ще одного разу, 7 квітня 1438 р., на засіданні суду був посвідчений підкоморій Жолендзь (*per Zolandz Succamerarium*)⁵². На ньому були присутні земські суддя Якуб Гіза та підсудок Сцибор з Васючина, коморник судді Миколай з Водників. Ідеться тут, звісно, не про земського підкоморія, яким на той час був Андрій Чурило⁵³. Як і те, що самого Миколая 23 листопада 1439 р. теж названо підкоморієм (*Nicolaum Wodniczki Subcamerarios*). А згадуваний Жолендзь є Войчехом Жолендзем з Дрищова герба Абданк, який був у 1435—1436 рр. замковим воєводою та впродовж 1437—1440 рр. галицьким хорунжим⁵⁴ і можливо випадково був позначений у актовій книзі як підкоморій⁵⁵, або ж міг бути ще й коморником старости Пйотра Одровонжа зі Спрови⁵⁶.

Отже, маємо справу з певною групою урядників, присутніх чи не на всіх засіданнях суду (див. *таблицю 6*) та позначених у заголовках. Хто вони і як право регулювало їхню присутність та правомочність? Статут короля Казимира III від 1347 р. нічого про них не згадує.

⁵¹ AGZ. T. XII. S. 1.

⁵² Ibidem. S. 35.

⁵³ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. № 212. S. 55.

⁵⁴ Ibidem. № 2. S. 35.

⁵⁵ AGZ. T. XII. S. 1, 3, 5, 8, 10.

⁵⁶ Про клієнтелу Пйотра та Анджея Одровонжів зі Спрови див.: Wilamowski M. Familia dworska Piotra i Andrzeja Odrowążów Sprowskich wojewodów i starostów ruskich // Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu / pod red. K. Ożoga i St. Szczura. Kraków : Societas Vistulana, 2000. S. 273–323.

Натомість краківсько-варцькі статuti короля Владислава II Ягайла від 1420–1423 рр. наділяли їх певними повноваженнями і дозволяли навіть вести засідання суду без участі земського судді та підсудка, але за допомогою коморників воєводи та підкоморія⁵⁷. Також коронне право дозволяло коморникам судити справи до 30 гривень польської монети⁵⁸. І вже на третьому засіданні 24 жовтня 1435 р. вони скористалися цим положенням. Як видно із заголовка, на засіданні не було ні судді, ні підсудка, а лише їхні коморники, яким асистували двоє Головенчичів та шляхетний Розумек (*Rozumkonem nobiles*). Один з них — Ходко позначений у одній зі справ цього дня як коморник галицького старости (*Chodko Holowyenczycz Camerarius Capitanei*)⁵⁹. Okремо варто відзначити, що коронні статuti були перекладені руською мовою, адже знання латини навряд чи було поширене на руських землях серед шляхти. Відомі руські переклади містять аналогічні норми щодо коморників та їхньої компетенції⁶⁰. Ці переклади мали би сприяти кращому розумінню норм коронного права на руських землях після 1434 р., особливо там, де поставали земські та городські суди — Руське, Подільське воєводства та Холмська земля.

Дослідники вже віддавна звертали увагу на цих учасників судових засідань. Ще С. Кутшеба у своїй праці про середньовічне судівництво

⁵⁷ «[...] quibus Camerarij Judicum et Subjudicum alij duo Camerarij videlicet Palatini et Succamerarij eligendi», Volumina Legum. Petersburg, 1859. T. I. S. 34. Тезово про цю групу судових урядників див.: Piekosiński F. Sądownictwo w Polsce wieków średnich // Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności. Kraków : Akademia Umiejętności, 1898. Serya II. T. 10 (35). S. 371. Детальніше див.: Kutrzeba S. Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich. Kraków : Akademia Umiejętności, 1901. S. 216–217.

⁵⁸ «Oficiales, aut Camerarij seu Subjudices terminorum particularium, non debent a causis minoribus, quas usque ad aestimationem triginta marcarum et infra computamus», Volumina Legum. S. 34.

⁵⁹ AGZ. T. XII. № III; № 18. S. 2.

⁶⁰ Акты относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. № 27. П. 15–16. С. 40; Ruski przekład polskich statutów ziemskich z rękopisu moskiewskiego / wyd. St. Roman i A. Vetulani. Wrocław ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1959. П. 15–16. S. 99. Про самі переклади статутів див.: Bardach J. Ruskie przekłady polskich statutów ziemskich XIV i XV wieku // Studia z dziejów państwa i prawa polskiego. Łódź : Wyd-wo Uniwersytetu Łódzkiego, 1999. T. 3. S. 7–24.

в Польському королівстві, на основі аналізу опублікованих записок судів Руського воєводства, навів такі комбінації присутності урядників у суді: 1) суддя, підсудок та два коморники; 2) суддя, підсудок та коморник судді; 3) суддя, підсудок та коморник підсудка; 4) суддя та підсудок; 5) суддя та два коморники; 6) підсудок та два коморники; 7) суддя та коморник підсудка; 8) підсудок та коморник судді; 9) два коморники⁶¹. Певною мірою бачимо тут теоретичне представлення, де враховані комбінації, що можуть виникати за умови, що всі обов'язкові учасники судових засідань існують і джерела про них містять відповідну інформацію. Важливе уточнення, на що звернув увагу автор: будь-яка з цих комбінацій не підважує повноваження суду. Нижче він навів для прикладу такі комбінації для Галицького земського суду, де виокремив лише чотири з дев'яти можливих: 1) суддя, коморник судді й одноразовий заступник підсудка; 2) підсудок, коморник підсудка й одноразовий заступник судді; 3) підсудок і одноразовий заступник коморника судді; 4) коморник судді та одноразовий заступник підсудка, впроваджений коморником підсудка⁶². Його приклади не мають часової прив'язки і свідчать лише про поверхову вибірку, зроблену для мінімальної презентації цього аспекту діяльності судових установ. Ці приклади доволі легко порівняти зі статистикою участі урядників у засіданнях Галицького земського суду за 1435–1440 рр. (див. *таблиці 6 та 7*), аби переконатися у її схематичності й поверховій вибірковості.

Насамперед зазначмо, що є дев'ять випадків, коли на судовому засіданні немає ні земського судді, ні земського підсудка, ні земського писаря. З цих дев'яти прикладів лише в семи випадках присутні обидва коморники, і по одному разу хтось з коморників. У інших випадках засідань частіше був відсутній коморник земського судді Миколай з Водників — 11 разів, що дає лише 72,5% присутності. Натомість його колега, коморник земського підсудка Конрад з Кунашова був відсутнім тільки вісім разів і його відсоток присутності становив 80%. Якщо ж спробувати піти шляхом С. Кутшеби та представити комбінації судових урядників за розглядувані 40 засідань, то вони матимуть такий вигляд (див. *таблицю 7*).

⁶¹ Kutrzeba S. Sądownictwo ziemskie i grodzkie. S. 217.

⁶² Ibidem. S. 218.

Таблиця 7

**Комбінації присутності судових урядників та коморників
на засіданнях Галицького земського суду в 1435–1440 рр.⁶³**

№ з/п	Комбінація судових урядників	Кількість комбінацій	Дати засідань
1	з. с., з. під., к. з. с., к. з. під.	6	12.IX.1435, 26.IX.1435, 30.VII.1436, 30.VII.1436, 5.V.1438, 21.XII.1439
2	з. с., з. під., к. з. с.	2	12.III.1436, 7.IV.1438
3	з. с., з. під., к. з. під.	3	11.V.1439, 19.I.1440, 30.V.1440
4	з. с., з. під.	2	6. д. [II.1439], 26.X.1439
5	з. с., к. з. с., к. з. під.	6	28.XI.1435, 15.IV.1437, 22.XII.1438, 19.I.1439, 23.III.1439, 23.XI.1439
6	з. п., к. з. с., к. з. під.	6	22.X.1436, 21.I.1437, 4.II.1437, 4.III.1437, 10.VI.1437, 27.X.1438
7	з. с.	2	8.I.1437, 29.II.1440
8	з. с., к. з. під.	3	24.XI.1438, 8.II.1440, 27.VI.1440
9	з. п., к. з. с.	1	27.V.1437
10	к. з. с., к. з. під.	7	24.X.1435, 29.X.1436, 18.II.1437, 18.III.1437, 8.IV.1437, 13.V.1437, 22.VI.1439
11	к. з. с.	1	1.I. 1439
12	к. з. під.	1	15.XII.1438

Як видно з *таблиці 7*, володіємо аж 12-ма комбінаціями, що значно перевищує кількість комбінацій, як зауважив С. Кутшеба, загалом для Руського воєводства — дев'ять, так і для Галицької землі — чотири. І це лише за шість перших років діяльності суду. Як уже зазначалося вище, у дев'яти випадках суд відбувався без земських судді, підсудка та писаря. Лише в 13 випадках були присутніми земський суддя та земський підсудок. І в більшості засідань не було повного комплекту урядників разом з їхніми коморниками. Навіть більше, можна сказати, що всі засідання були

⁶³ Скорочення, використані в *таблиці 7*: з. с. — земський суддя; з. під. — земський підсудок; к. з. с. — коморник земського судді; к. з. під. — коморник земського підсудка.

неповними, з огляду на відсутність інформації про галицького земського писаря. Така множинність комбінацій підтверджує тезу С. Кутшеби про легітимність суду в будь-якій комбінації земських судових урядників та їхніх коморників, але дозволяє показати значно більшу кількість варіантів, які трапляються у джерелах.

Поза цими урядниками, на засіданнях як асесори (про них див. нижче) були присутні інші земські та гродські урядники — як галицькі, так і з-поза меж Галицької землі, а часом і Руського воєводства. Тут варто зауважити, що вже на другому засіданні 26 вересня 1435 р. коморники були позначені асесорами — «асесори Миколай з Водників та Кунашовський коморники» (*assessoribus Nicolao de Wodnyky et Kwnaschowsky Camerariis*)⁶⁴. Якщо на перших трьох засіданнях таких урядників не зафіксовано, що можна пояснити малою кількістю справ та незнанням про ці засідання, то якщо подивитися на розглядуваний період, інших урядників не було лише на дев'яти засіданнях (див. *таблицю 6*), а отже вони були присутніми на 77,5% засідань суду. Ця цифра є досить високою, якщо її порівняти з присутністю земських суддів та земського підсудка на засіданнях суду.

Хто ці люди? В узагальнюючому історико-правовому дослідженні Вітольда Савіцького про асесорів у XV ст. на руських землях Корони представлено основні аспекти їхнього залучення до судових процесів⁶⁵. Для зручності сприйняття, асесорів, які брали участь у засіданнях Галицького земського суду, можна поділити на тих, хто відносився до Галича та Галицької землі — земських та гродських, а також тих, хто походив з-поза меж цієї землі Руського воєводства. Загалом на кожному із засідань, де були ці урядники, їхня кількість не перевищувала чотири (27 травня 1437 р.), а традиційно їх було один або двоє (27 випадків) і одного разу троє (21 грудня 1439 р.). Ці підрахунки є певною мірою не повними, з огляду на лаконічність представлення учасників судових засідань у заголовках сесій. Тепер розглянемо персонально за тими урядами, які вони тримали: а) галицькі земські урядники; б) галицькі гродські урядники; в) інші земські урядники; г) інші гродські урядники. Інформацію про них узагальнено в таблицях нижче.

⁶⁴ AGZ. T. XII. S. 1.

⁶⁵ Sawicki W. Assesorowi w sądach ziemskich i grodzkich na Rusi w XV wieku. Warszawa, 1929.

**Галицькі земські урядники,
присутні на засіданнях Галицького земського суду**

№ з/п	Дата засідання	Особа урядника	Уряди / уряди
1	12.III.1436	Міхал з Бучача	галицький каштелян та староста ⁶⁶
2	30.VII.1436	Якуб Гіза	тутор (опікун) Галицької землі
3	8.I.1437	Якуб Гіза	тутор (опікун) Галицької землі
4	21.I.1437	Якуб Гіза	тутор (опікун) Галицької землі
5	18.II.1437	Якуб Гіза	тутор (опікун) Галицької землі
6	8.IV.1437	Якуб Гіза	тутор (опікун) Галицької землі
7	15.IV.1437	Якуб Гіза	тутор (опікун) Галицької землі
8	27.V.1437	Міхал з Бучача	галицький каштелян
9	7.IV.1438	Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький хорунжий ⁶⁷
10	5.V.1438	Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький хорунжий
11	24.XII.1438	Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький хорунжий
12	15.XII.1438	Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький хорунжий
13	22.XII.1438	Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький хорунжий
14	1.I.1439	Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький хорунжий
15	19.I.1439	Войчех Жолендзь з Дрищова, Прокоп з Ганковець	галицький хорунжий, галицький підстолий
16	6. д. [II. ?1439]	Ян Влодковиць	галицький каштелян ⁶⁸

⁶⁶ З огляду на вищість уряду галицького каштеляна, Міхала з Бучача в цьому випадку зазначено як земського урядника.

⁶⁷ Тут він окреслений як підкоморій (*per Zolandz Succamerarium*): AGZ. T. XII. S. 35. Натомість він щонайпізніше від 16 грудня 1437 р. був галицьким хорунжим: *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieków. Spisy. № 2. S. 35.*

⁶⁸ Тут, мабуть, перша згадка про Яна Влодковиця з урядом галицького каштеляна. Попередній каштелян Ян Коля востаннє зазначений з цим урядом 5 травня 1438 р. Як припускається, він помер 1438 р.: *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. № 73. S. 42.* Натомість цю згадку К. Пшибось не врахував як першу про його наступника (*Ibidem. № 73*), зазначивши, що невідомо, про кого йдеться — чи про Яна Влодковиця, чи про Яна Колю, з огляду на те, що Коля позначений померлим 1438 р. Сумніви упорядника підсилювалися згадкою Яна Влодковиця на документі з 14 квітня 1439 р., де його позначено з урядом львівського підстоля (*Johannis de Knihynicze Leopoliensis subdapiferorum*, див.: *Spieralski Z. Z dziejów Archiwum Koronnego Krakowskiego. Kopiařusz Jana Łaskiego (około 1505). Część pierwsza. S. 137*). У цьому документі серед свідків є чи не всі урядники Руського воєводства на той час. З грона каштелянів присутніми були Миколай Кміта — перемишльський та Пйотр зі Смолиць — сяноцький. Поза галицьким, не було й львівського каштеляна Яна Сенька з Сеннова, який від 4 вересня 1438 р. обіймав цей уряд (*Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieków. Spisy. № 826. S. 115*).

17	23.III.1439	Войчех Жолендзь з Дрищова,	галицький хорунжий,
18	11.V.1439	Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький хорунжий
19	22.VI.1439	Ян Влодковиць, Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький каштелян, галицький хорунжий
20	23.XI.1439	Прокоп з Ганковець	галицький підстолій
21	21.XII.1439	Ян Влодковиць, Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький каштелян галицький хорунжий
22	8.II.1440	Ян Влодковиць	галицький каштелян
23	29.II.1440	Ян Влодковиць, Войчех Жолендзь з Дрищова	галицький каштелян галицький хорунжий
24	30.V.1440	Прокоп з Ганковець	галицький підстолій

З цих прикладів видно, що всього п'ятеро галицьких земських урядників були присутніми на засіданнях земського суду у 1435–1440 рр.: два каштеляни — Міхал з Бучача (один раз) та Ян Влодковиць (п'ять разів), тотор (опікун) Галицької землі — Якуб Гіза, який згодом став земським суддею (шість разів), галицький хорунжий — Жолендзь з Дрищова (вісім разів) та галицький підстолій — Прокоп з Ганковець (чотири рази). Привертає увагу часта присутність Яна Влодковиця та Якуба Гізи. Не вдаючись у причини цього, що не є предметом дослідження у цьому тексті, відповіді варто шукати в змісті справ, що розглядалися на цих засіданнях. Це стосується насамперед Яна Влодковиця. Натомість з Якубом Гізою справа може виглядати цілком інакше, з огляду на його нетиповий для руських земель Корони уряд тотора (опікуна). У цій таблиці Якуб Гіза зазначений серед земських урядників. Формально тут немає суперечностей, адже він від 4 березня 1436 р. і до 4 червня 1437 р. посвідчений у джерелах галицьким хорунжим⁶⁹, а згодом, про що вже йшлося, був галицьким земським суддею. Натомість означення тотор, з яким виступає Якуб Гіза, відсутнє серед списків земських урядників.

Особи з таким означенням у 1434–1438 рр. зустрічаються чи не в усіх провінціях Польського королівства, а в Руському воєводстві тотори (опікуни) були в кожній із земель. Поза Якубом Гізою, для Львівської землі тотором був Скарбек з Гури, у Перемишльській — Сенько Сенновський, у Сяноцькій — Пйотр Смолицький⁷⁰. Подібні опікуни були і

⁶⁹ Urzędnicy województwa ruskiego XIV– XVIII wieku. Spisy. № 1. S. 35.

⁷⁰ Sobociński W. Historia rządów opiekuńczych w Polsce // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1949. T. 2. S. 292, przyp. 126. Тут на s. 286–296 у скороченій формі представлено особливості існування функцій тотора (опікуна) в Польському королівстві в 1434–1438 рр. Дякую докторові габілітованому Мареку Яницькому з Варшавського університету за можливість скористатися цим дослідженням.

в інших провінціях Польського королівства: у Люблінській землі ним був Варш з Острова в 1434–1438 рр.⁷¹; у Краківському воєводстві у 1434–1436 рр. ці функції виконував Ян з Тенчина⁷². Загалом перші роки панування Владислава III, до його повноліття, дають цікаві спостереження над формуванням уявлень шляхти, насамперед можновладців, про своє місце в управлінні Королівством⁷³.

Наступною групою присутніх на засіданнях Галицького земського суду в 1435–1440 рр. є гродські урядники. У *таблиці 9* зазначені всі випадки участі таких урядників: коморника галицького старости, гродського судді, галицького замкового воєводи, галицького підстарости та двічі старости в Галичі Пйотра Одровонжа зі Спрови.

Таблиця 9

**Галицькі гродські урядники,
присутні на засіданнях Галицького земського суду**

№ з/п	Дата засідання	Особа урядника	Уряди / уряди
1	26.IX.1435	Ходко Головенчич	коморник галицького старости
2	24.X.1435	Ходко Головенчич	коморник галицького старости
3	28.XI.1435	Войчех Жолендзь з Дрищова, Ходко Головенчич	галицький воєвода коморник галицького старости
4	12.III.1436	Ходко Головенчич	гродський суддя та коморник галицького старости ⁷⁴
5	22.X.1436	Пйотр Одровонж зі Спрови	галицький староста

⁷¹ Polechow S., Szybkowski S. Królewski dokument rozejmu ze Świdrygiełłą z 20 VIII 1431 roku // Roczniki historyczne. 2017. R. 88. Pryp. 76. S. 155.

⁷² Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy / opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora i in. Wrocław : Ossolineum, 1990. S. 369.

⁷³ З останніх праць на цю тему варто згадати статтю Собеслава Шибковського: Szybkowski S. Kredytywa możnych polskich dla posłów do wielkiego mistrza Pawła Rusdorfa z 31 VII 1434 r. Z badań nad okresem rządów opiekuńczych w Królestwie Polskim w latach 1434–1438 // Studia z Dziejów Średniowiecza. 2015. Nr. 19. S. 347–359.

⁷⁴ У справі, що розглядалася на цьому засіданні, його позначено як «суддя Ходко коморник старости» (*Chodkone Iudice Camerario Capitanei*), що може свідчити, що він ще й виконував функції гродського судді в Галичі за старостування Міхала з Бучача (AGZ. T. XII. № 70. S. 6).

6	8.I.1437	Пйотр Одровонж зі Спрови ⁷⁵	галицький староста
7	4.II.1437	Ячко Ян з Коморова та Вадова (Сестринець)	галицький воєвода
8	18.II.1437	Ячко Ян з Коморова та Вадова (Сестринець)	галицький воєвода
9	18.III.1437	Ячко Ян з Коморова та Вадова (Сестринець)	галицький воєвода
10	8.IV.1437	Ячко Ян з Коморова та Вадова (Сестринець)	галицький воєвода
11	15.IV.1437	Ячко Ян з Коморова та Вадова (Сестринець)	галицький воєвода
12	13.V.1437	Ячко Ян з Коморова та Вадова (Сестринець)	галицький воєвода
13	27.V.1437	Ячко Ян з Коморова та Вадова (Сестринець)	галицький воєвода
14	10.II.1438	Пйотр з Годова	галицький воєвода
15	15.XII.1438	Миколай з Водників	галицький ґродський суддя
16	1.I.1439	Пйотр з Годова	галицький воєвода
17	11.V.1439	Пйотр з Годова	галицький воєвода
18	21.XII.1439	Пйотр з Годова	галицький підстароста

Якщо порівняти присутність галицьких земських та ґродських урядників на засіданні земського суду й відкинути земського суддю та підсудка, які з очевидних причин мали брати участь у засіданнях, кількість випадків присутності урядників цих двох груп є близькою: 24 земських проти 18 ґродських. Принаймні ґродські урядники були доступнішими для виконання асесорських функцій у суді, ніж земські, з огляду на постійне перебування у Галичі, за винятком, мабуть, старости. Що стосується присутності земських урядників, то вони могли з'являтися у суді як асесори лише тоді, коли були присутніми в Галичі. Натомість інші причини їхньої участі потребують з'ясування змісту справ, які розглядалися на конкретних засіданнях, що не є предметом розгляду цієї статті.

Поза галицькими земськими та ґродськими урядниками, у засіданнях брали участь і їхні «колеги» з інших адміністративно-територіальних одиниць Корони. У таблиці 10 представлені всі зафіксовані випадки такої участі.

⁷⁵ Видавці в примітці зазначили, що ім'я старости та його уряд в оригіналі закреслені й тому подали його у квадратних дужках.

Таблиця 10

**Інші земські та гродські урядники,
присутні на засіданнях Галицького земського суду в 1435–1440 рр.**

№ з/п	Дата засідання	Особа урядника	Уряди / уряди
1	22.X.1436	Міхал Мужило з Бучача	снятинський староста
2	8.I.1437	Ян з Влодковиць	львівський підстолий
3	27.V.1437	Теодорик з Бучача, Марцін з Вроцимовець, Сигізмунд Кердейович	червоногородський староста, краківський хорунжий, львівський хорунжий ⁷⁶
4	10.VI.1437	Ян з Влодковиць	львівський підстолий
5	5.V.1438	Сигізмунд Кердейович	львівський хорунжий
6	24.XI.1438	Сигізмунд Кердейович	львівський хорунжий
7	22.XII.1438	Сигізмунд Кердейович	львівський хорунжий
8	1.I.1439	Сигізмунд Кердейович	львівський хорунжий
9	19.I.1439	Ян з Влодковиць	львівський підстолий
10	23.III.1439	Теодорик з Бучача	червоногородський староста
11	22.VI.1439	Сигізмунд Кердейович	львівський хорунжий

Всього таких випадків зафіксовано 11. Найвіддаленішим місцем, звідки приїхав до Галича, була участь у засіданні 27 травня 1437 р. Марціна з Вроцимовець, на той час краківського хорунжого. Решта урядників, які посвідчені в цих судових записках, тримали свої уряди в Галицькій землі — снятинський староста Міхал з Бучача, Львівській землі — львівський підстолий Ян з Влодковиць, львівський хорунжий Сигізмунд Кердейович та Подільського воєводства — червоногородський староста Теодорик з Бучача.

⁷⁶ У переліку урядників перша дата, коли Сигізмунд Кердейович позначений з урядом львівського хорунжого — 4 червня 1437 р. у Галичі, з посиланням на документ із цього ж таки тому (AGZ. T. XII. № 239. S. 28). Можна припустити, що і 27 травня 1437 р. він, мабуть, був уже з цим урядом. Адже остання згадка про його попередника в списку урядників, Яна з Винників, датується ще 19 січня 1436 р. (Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieków. Spisy. № 767, 768. S. 110).

Назагал, асесори, які брали участь у судових засіданнях, здебільшого належали до шляхти. Переважно це були місцеві землевласники, що товаришували судовим урядникам та їхнім коморникам у справах, де вони були сторонами процесу. Інколи серед цих учасників можна зустріти представників католицького духовництва. Так, кілька разів у цих засіданнях брав участь львівський архієпископ Ян Одровонж зі Спрови (24.XI.1438, 19.I.1439, [II.]1439, 22.VI.1439), що було пов'язано насамперед зі справами, які стосувалися власності церкви на території Галицького повіту. Попри те, що практично завжди писар зазначав осіб, які були асесорами, їхню кількість встановити не так уже й просто. Дуже часто після переліку стоїть «та інші» (*et alios*). Загалом детальне висвітлення учасників судових засідань, навіть у такому невеликому відтинку часу, є окремою темою і вимагає детального представлення, що виходить за межі цього тексту. Адже в кожному випадку потрібно з'ясувати особу, позначену без уряду й територіального окреслення. Натомість варто підкреслити, що їхня присутність була регулярною і вони підсилювали легітимність розгляду та рішень суду як колективного станового органу в Галицькій землі.

* * *

Впровадження станових судових установ у новостворених Руському та Подільському воєводствах після поширення на цих землях норм коронного права 1434 р., створило дієві установи, що проіснували до останньої третини XVIII ст. Опубліковані у XII томі «*Aktów grodzkich i ziemskich*» найдавніші судові записки Галицького земського суду, що почав свою роботу з 12 вересня 1435 р., дозволяють побачити кілька важливих аспектів запровадження нових інституцій та нового права. Аналізуючи кількість і частотність засідань Галицького земського суду, можна побачити, що, імовірно, засідання відбувалися щомісяця. Інколи траплялися періоди проведення засідань двічі на місяць. Дуже швидко стала помітною тенденція до не проведення засідань у літні місяці, особливо в липні та серпні, що можна пов'язати з необхідністю контролювати перебіг сільсько-господарських робіт у власних маєтках, а також сезонністю військових повинностей, якщо йшлося про посполите рушення чи військові кампанії.

Галицький земський суд дотримувався норм коронного права, що вимагало проведення засідань суду впродовж одного дня, бажано до обіду, у присутності земських судових урядників, якщо з певних причин вони не були присутніми, то їхніх коморників. Останні мали право проводити судові засідання, але їхня компетенція обмежувалася справами на суму до 30 гривень польської монети.

За розглядувані в статті 1435–1440 рр. у Галицькому земському суді змінилося три земських судді — Ян Коля з Далеяова, Якуб Гіза та Гнат з Кутищ. Не всі вони активно брали участь у роботі суду, на що в кожного з них, мабуть, були важливі причини, як то участь у загальнодержавних справах або ж банальна хвороба, яка не дозволяла їм бути присутніми в Галичі. Участь земського підсудка Сцибора з Васючина зафіксована лише в половині судових засідань за цей час. Натомість коморники земського судді та земського підсудка — Миколай з Водників та Конрад з Кунашова присутні практично на більшості засідань. Саме їхня робота дозволила цьому суду провести стільки засідань за шість років. А відсутність згадок про земського писаря дозволяє припустити, що хтось із них, або ж обоє, виконували ці функції.

Цікавим явищем діяльності земських судів була участь асесорів. Спостереження над частиною цієї групи — тими, хто посідав земські та гродські уряди, показують, що найчастіше залучалися місцеві урядники, пов'язані з Галицьким повітом та гродом. Інші урядники, зі Снятинського повіту Галицької землі, Львівської землі, Подільського та Краківського воєводств, брали участь у засіданнях тоді, коли їхня особиста присутність була важливою для вирішення власних справ.

Найдавніші судові записки, попри свою лаконічність, є цікавим і вкрай важливим джерелом, що дозволяє побачити впровадження нових інституцій на руських землях Польського королівства, які функціонували без перерви майже 450 років. Питання, що розглядалися у цій статті, дозволяють з'ясувати основні формальні аспекти початку роботи Галицького земського суду та стати основою для подальших досліджень діяльності цієї установи в XV ст.

Vitaliy Mykhaylovskiy (Kyiv, Ukraine)

**The first years of the Halych district court functioning
(1435–1440): participants and the number of sessions**

*The article describes the beginning of work of the Halych district court in 1435–1440. The oldest court records published in 1887 in the multi-volume edition *Akta Grodzkie i Ziemskie* comprise the material of the research. Based on the analysis of the court records, the paper reproduces frequency and gradual seasonality of court sessions. It demonstrates that the Halych district court worked based on changes introduced to the Crown law in the 1420s. Participation of court officials and their deputies – *komorniks* – in court sessions is analysed. In addition, the article separately covers participation of assessors, those who held the districts and castles governments in the Halych Land of the Ruthenian Voivodeship and in the neighbouring administrative-territorial units of the Kingdom of Poland – the Lviv Land and the Podolia Voivodeship.*

Key words: *district court, court sessions, court officials, court assessors.*

АВТОРИ

Головко Олександр — доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу зарубіжних джерел з історії України Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського Національної Академії наук України (Київ). Наукові зацікавлення — закономірності державного та політичного розвитку середньовічного суспільства, міжнародні відносини та етнополітичні процеси в добу Середньовіччя, ідеологія середньовічного світу.

Грушевський Михайло (1866—1934) — український історик, завідувач кафедри історії Львівського університету (1894—1914), голова Наукового Товариства імені Шевченка (1897—1913), член Чеської Академії наук (1914), почесний член Київського товариства старожитностей і мистецтв (1917), член Всеукраїнської Академії наук (1923), Академії наук СРСР (1929). Автор понад 2000 праць, присвячених історії України-Русі.

Камінська Моніка — доктор наук (PhD), незалежна історикиня (Аліканте, Іспанія). Досліджує городища і соляні промисли Галицької землі доби Середньовіччя.

Капраль Мирон — доктор історичних наук, керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського Національної Академії наук України, професор Львівського національного університету імені Івані Франка (Україна). Сфера наукових зацікавлень — історіографія та джерелознавство ранньомодерного періоду, демографія та соціотопографія, релігійні та національні громади, історія ремесла, соціальна історія ранньомодерного суспільства, українська історіографія XX ст.

Лівих Радослав — магістр археології, працівник Археологічного музею у Кракові (Польща), археолог-медієвіст. Сфера наукових зацікавлень — середньовічна археологія Русі та Польщі, культура Європи з найдавніших часів до сьогодення.

Лукомський Юрій — кандидат архітектурних наук, старший науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича. Наукові зацікавлення — пам'ятки архітектурної археології України від Середньовіччя до Нового Часу (X—XVIII ст.)

Мельничук Олег — молодший науковий співробітник відділу охорони культурної спадщини Національного заповідника «*Давній Галич*». Сфера наукових зацікавлень — археологія та історичний розвиток Галича як церковно-релігійного центру XII—XVIII ст. та його роль в історії церкви в Україні.

Михайловський Віталій — доктор історичних наук, професор кафедри історії України, Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського університету імені Бориса Грінченка. Наукові інтереси — середньовічна та ранньомодерна історія українських земель.

Стасюк Андрій — кандидат історичних наук, завідувач науково-освітнього відділу Національного заповідника «*Давній Галич*», фахівець Центру медієвістичних студій кафедри всесвітньої історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Сфера наукових інтересів — діяльність ордену францисканців на Русі в XIII—XV ст., середньовічна історія Галича.

Хмілевський Ярослав (1895—1965) — доктор медицини (Прага, Чехословаччина, 1929), нострифікував наукове звання у Познанському університеті (Польща, 1933), історик-аматор, дослідник галицьких старожитностей.

Чемеринський Андрій — магістр історії, старший науковий співробітник відділу охорони культурної спадщини Національного заповідника «*Давній Галич*» (Галич, Україна). Вивчає історію Галича часів Австрійської імперії та Австро-Угорщини 1772—1918 рр.

ІНФОРМАЦІЙНА СТОРІНКА

Центр медієвістичних студій, кафедра всесвітньої історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» та видавництво «Лілея-НВ» (місто Івано-Франківськ) приймають матеріали до восьмого випуску часопису «Галич. Збірник наукових праць».

Наукові статті повинні мати такі обов'язкові елементи:

- 1) загальне постановлення проблеми, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;
- 2) аналіз найновіших досліджень і публікацій, на які спирається автор;
- 3) формулювання мети статті (постановлення завдань);
- 4) виділення найважливіших, не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;
- 5) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 6) висновки з цього дослідження і перспективи дальшого розвитку в цьому напрямі.

Матеріали необхідно надіслати до **30 квітня 2023 р.** за адресами: aveandriy1987@gmail.com (**Андрій Стасюк**) та lileyany@gmail.com (**Василь Іваночко**) — (міжрядковий інтервал — 1,5; поля: ліве — 30 мм, верхнє, нижнє та праве — 20 мм, шрифт Times New Roman) обсягом 12—15 сторінок. Мова публікації — українська. Поклики слід здійснювати в автоматичному режимі за порядком появи, а їх список подавати в кінці тексту згідно з вимогами ДАК України.

Статті для публікації потрібно подавати з анотаціями (по 8—10 речень кожна) та ключовими словами українською і англійською мовами (5—12). Також потрібно вказати УДК статті, ORCID та e-mail автора.

Матеріали публікації надсилати **за адресою:**
*Центр медієвістичних студій, кафедра всесвітньої історії
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76025
Контактні телефони: +30506651069, +30981204650, +30966090922*

ГАЛИЧ

Збірник наукових праць

випуск 7

СТОРІНКИ ЗБІРНИКА ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ,
А ТОМУ ЇХ ЗМІСТ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ
КОЛЕКТИВУ РЕДАКЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

За редакції *Галини Пославської*
Переклад англійською *Лесі Матіїв*
Верстка *Стефанії Шеремети*
Коректура *Лідії Левицької*

Підписано до друку 30.12.2022 р. Формат 70х100/32.
Гарнітура «TextBook».

Видавництво «Лілея-НВ»
А/С 250, вул. Незалежності, 18/2, м. Івано-Франківськ, 76018
e-mail: lileyanv@gmail.com
Свідоцтво ІФ №8 від 28.12.2000 р.